

Marijan Slabe

NASELBINSKA STRUKTURA 5. IN 6. STOLETJA V JUGOVZHODNEM PREDALPSKEM PROSTORU

Za pridobitev ustrezne predstave o poselitveni strukturi v jugovzhodnem predalpskem prostoru v času preseljevanja ljudstev, ki jo lahko črpamo iz historičnih virov in zgodovinskih razlag, katere pa po 2. svetovni vojni in še zlasti v zadnjem desetletju dopolnjujejo še predvsem opravljene arheološke raziskave, sledim v prvi vrsti določno z arheološkega vidika usmerjenemu konceptu razpravljanja in analitične modifikacije.

Pri tem se naslanjam na objave raziskav oziroma na poročila o najdbah v poznoantičnih naselbinskih jedrih in z njimi povezanih grobiščih na Rifniku nad Šentjurjem,¹ Ajdni nad Žirovnico,² Polhograjski gori,³ Velikem Korinju,⁴ Sv. Pavlu nad Vrtovinom,⁵ Kekcu nad Novo Gorico,⁶ Rodiku,⁷ Kučarju,⁸ Pivki pri Naklem,⁹ Velikih Malencah pri Brežicah,¹⁰ Križni gori pri Ložu,¹¹ Vranju nad Sevnico,¹² Hrušici,¹³ Svetih gorah na Bizeljskem,¹⁴ Šumejah pri Podturnu¹⁵ kakor tudi na Bledu,¹⁶ Brinjevi

¹ L. Bolta: Rifnik — arheološki izsledki in problematika, *Arheološki vestnik* 18, 1967, 397—416; isti: Rifnik, *Varstvo spomenikov* 17—19/1, 1974, 145—149; isti: Rifnik nad Šentjurjem, Vodniki po kulturnih in naravnih spomenikih Slovenije 58, 1976; isti: Rifnik, *Varstvo spomenikov* 21, 1977, 255—260; isti: Rifnik, provincialrömische Siedlung und Gräberfeld, *Arheološki vestnik* 29, 1978, 510—517; isti: Rifnik, *Varstvo spomenikov* 22, 1979, 310—312; isti: Rifnik pri Šentjurju — poznoantična naselbina in grobišče, *Katalogi in monografije* 19, 1981.

² A. Valič: Ajdna nad Potoki, *Varstvo spomenikov* 21, 1977, 195—198; F. Leben - A. Valič: Ajdna, *Arheološki vestnik* 29, 1978, 532—545; A. Valič: Ajdna nad Potoki, *Varstvo spomenikov* 23, 1981, 266—269; isti: Potoki, *Varstvo spomenikov* 24, 1982, 188—190; isti: Potoki, *Varstvo spomenikov* 25, 1983, 255—256; A. Valič - T. Tomazo-Ravnik: Arheološko najdišče Ajdna nad Potoki, *Proteus* 9—10, maj—junij 1984, 323—330; A. Valič: Ajdna nad Potoki, *Varstvo spomenikov* 27, 1985, 265—272.

³ P. Petru: Zgodnjerednjevska naselbina na Polhograjski gori nad Polhovim Gradcem, *Arheološki vestnik* 18, 1967, 453—461 (z navedeno starejšo literaturo); M. Slabe: Polhograjska gora, Vodniki po kulturnih in naravnih spomenikih Slovenije 103, 1980; isti: Polhograjska gora (v pripravi za tisk).

⁴ S. Ciglenečki: Veliki Korinj, *Varstvo spomenikov* 21, 1977, 277; isti: Veliki Korinj, *Varstvo spomenikov* 25, 1983, 258—261; isti: Utrdba Korinjski hrib v arheoloških obdobjih, *Zbornik občine Grosuplje* 13, 1984, 145—160; isti: Veliki Korinj, *Varstvo spomenikov* 26, 1984, 273—276; isti: Veliki Korinj, *Varstvo spomenikov* 27, 1985, 281.

⁵ D. Svoltjak: Sv. Pavel nad Vrtovinom, *Varstvo spomenikov* 11, 1966 (1967), 129; isti: Zgodnjeantična plast na Sv. Pavlu, *Arheološki vestnik* 19, 1968, 427—432; P. Petru: Najnovija istraživanja Julijskih Alpa, *Osječki zbornik* 12, 1969, 17; isti: Novejše arheološke raziskave Claustra Alpium Iuliarum in kasnoantičnih utrdah v Sloveniji, *Arheološki vestnik* 23, 1972, 359—362.

⁶ D. Svoltjak: Sv. Katarina — Kekec nad Novo Gorico, *Varstvo spomenikov* 17—19/1, 1974, 101—102; D. Svoltjak - T. Knific: Vipavska dolina — zgodnjerednjevska najdišča, *Situla* 17, 1976, 21, 59; N. Osmuk: Nova Gorica, *Varstvo spomenikov* 21, 1977, 235—238.

⁷ B. Slapšak: Rodik, *Varstvo spomenikov* 21, 1977, 260—261; isti: Rodik — Ajdovščina, *Arheološki vestnik* 29, 1978, 546—547; isti: Rodik, *Varstvo spomenikov* 25, 1983, 235—236.

⁸ J. Dular: Podzemelj-Kučar — starokrščanska cerkev, *Arheološki pregled* 17, 1975, 121—123; A. Zwitter-Dular - S. Ciglenečki - J. Dular: Podzemelj-Kučar, *Varstvo spomenikov* 21, 1977, 241—242; J. Dular: Early Christian church on Kučar near Podzemelj, *Arheološki vestnik* 29, 1978, 528—532; isti: Podzemelj, *Varstvo spomenikov* 22, 1979, 291—292; S. Ciglenečki: Podzemelj, *Varstvo spomenikov* 23, 1981, 272—273.

⁹ A. Valič: Gradišče nad Pivko pri Naklem, *Arheološki vestnik* 19, 1968, 485—508.

¹⁰ B. Saria: Začasno poročilo o izkopavanjih na Gradišču pri Vel. Malenci, *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo* 10, 1929, 11—17; isti: Drugo začasno poročilo o izkopavanjih na Gradišču pri Vel. Malenci, *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo* 11, 1930, 5—12; J. Werner: Die Langobarden in Pannonien, *Abhandlungen der Bayerischen Akademie der Wissenschaften*, NF, Heft 55, München 1962, 123 s, 159; P. Petru: Novejše arheološke raziskave . . . o. c., 358.

¹¹ M. Urleb: Križna gora pri Ložu, *Varstvo spomenikov* 9, 1962—1964 (1965), 146; ista: Križna gora in okolica v antiki, *Arheološki vestnik* 19, 1968, 476—484; ista: Križna gora pri Ložu, *Varstvo spomenikov* 17—19/1, 1974, 217—230; ista: Križna gora pri Ložu — halštatska nekropola, *Katalogi in monografije* 11, 1974, 63—65.

¹² P. Petru: Ajdovski gradec pri Sevnici, Vodniki po kulturnih in naravnih spomenikih Slovenije 52, 1975; P. Petru - Th. Ulbert: Vranje pri Sevnici — starokrščanske cerkve na Ajdovskem gradu, *Katalogi in monografije* 12, 1975; T. Knific: Vranje pri Sevnici, *Arheološki vestnik* 30, 1979, 732—785.

¹³ P. Petru: Novejše arheološke raziskave . . . o. c., 352—353; isti: Hrušica, *Varstvo spomenikov* 21, 1977, 219—222; isti: Hrušica, *Varstvo spomenikov* 23, 1981, 270—271; Th. Ulbert s sodelavci: Ad Pirum (Hrušica), spätömische Passbefestigung in der Julischen Alpen, *Münchner Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte* 31, 1981.

¹⁴ P. Korošec: Raziskave na Svetih gorah na Bizeljskem, *Arheološki vestnik* 20, 1969, 239—256; ista: Arheološke raziskave na Svetih gorah nad Sotlo, *Arheološki vestnik* 25, 1974 (1976), 483—517; ista: Svete gore nad Sotlo, *Varstvo spomenikov* 21, 1977, 295—297; ista: Svete gore nad Sotlo v času zatona antike, *Arheološki vestnik* 29, 1978, 519—528; P. Korošec - J. Korošec ml.: Arheološke raziskave na Svetih gorah ob Sotli v letu 1974, *ibidem*, 432—463.

¹⁵ D. Breščak: Podturn, *Varstvo spomenikov* 23, 1981, 274—275.
¹⁶ J. Kastelic: Slovanska nekropola na Bledu — poročilo o izkopavanjih leta 1949 in 1951, *Dela SAZU* 13, 1960; T. Knific: Bled — Pristava, *Varstvo spomenikov* 21, 1977, 280; isti: Bled — Pristava, *Varstvo spomenikov* 22, 1979, 319.

gori,¹⁷ Ptujskem gradu,¹⁸ v Emoni,¹⁹ Drnovem,²⁰ Ajdovščini²¹ itd. Uporabljal pa sem tudi terenske-topografske ugotovitve S. Ciglenceškega.²²

Z zlomom antičnega limesa na Donavi v drugi polovici 4. stoletja nastopi v jugovzhodnem predalpskem prostoru obdobje, ki ga označujejo nenehna nevarnost in negotovost, pogosta fluktuacija vojaških sil, zmanjšanje števila prebivalstva in sprememba socialnega ustroja, prehod politične oblasti v roke starokrščanske cerkve, splošno obubožanje itd. Poselitvena struktura v času velike selitve ljudstev se na omenjenem prostoru — zadrževali se bomo predvsem na rezultatih, dobljenih pri raziskavah na območju SR Slovenije — kaže povsem drugačna kot v predhodnem antičnem obdobju. Ta sprememba je posledica stanja in razmer, v katerih se je znašla rimska država in z njo prostor, ki ga želimo predstaviti z omenjenega stališča, in katere so pogojevali številni tako socialni, ekonomski kot politični vzroki.²³

Razložek v prostorskem rastru kakor tudi struktura posameznih poselitvenih enot jasno odkrivata vzročno povezavo s pogojenostjo danih razmer, ki so zateleke človeka na današnjem slovenskem, takrat strateško izjemno pomembnem ozemlju, pragu pred vhomom v Italijo. Temu področju namreč ni mogoče odreči vrednosti že zaradi zgrajenih poznoantičnih kraških zapor, ki so igrale ne vedno enako pomembno vlogo, bile pa so vseskozi dejavnik, ki je dajal poudarek jugovzhodnemu predalpskemu prostoru. Tudi v politično-vojaškem pogledu je moral biti omenjeni prostor z določenega koncepta obravnave privilegiran, kar se je vsekakor odražalo v njegovem svojstvenem položaju, s tem da se mu je hkrati moral na nek način prilagajati tudi neposredni »izvenvojaški predel«, in sicer z novo značilno poselitveno strukturo tako v pasu znotraj kakor zunaj mejne črte-zapor.²⁴

Arheološki dokazi, dobljeni v raziskavah na arheoloških lokalitetah, povsem jasno kažejo na zamiranje antičnih urbanih centrov in drugih poselitvenih jeder, ležečih ob glavnih komunikacijah. Ta so v končni fazi povsem »sproletarizirana in razpadajoča«.²⁵ Ponovno, drugič v zgodovini našega ozemlja, pridobijo veljavo lokacije na višjih in že po naravi zavarovanih krajih, ki leže večkrat povsem odmaknjeni od prehodov in cest. Seveda vse tovrstne poselitvene enote niso nastale v obravnavanem obdobju, marveč je treba pri nekaterih iskati tudi starejši izvor. Najdbe iz zgodnejših, celo prazgodovinskih obdobj, kažejo, da bi mogle biti nekatere takšne točke — seveda z različno vrednostno življenjsko komponento — naseljene kontinuirano. Njihov pomen pa se je v času preseljevanja ljudstev vsekakor še povečal. Ponekod so kot poselitveno enoto utrdili tudi villo rustico ali kakšen drug podoben objekt, ki je omogočal obrambo in varnejše življenje.²⁶ Ugotavljamo pa lahko tudi, da je v drugi polovici 5. stoletja slika naseljenosti v glavnem že zaključena in da se

¹⁷ S. Pahič: Brinjeva gora, Arheološki pregled 3, 1962, 49–50; isti: Brinjeva gora, Varstvo spomenikov 8, 1962, 237–238; isti: Antični in staroslovanski grobovi v Brezju nad Zrečami, Razprave SAZU 6, 1969, 217–308; isti: Prvi podatki o grobi hišni lončenini z Brinjeve gore, Arheološki vestnik 31, 1980, 89–112; isti: Brinjeva gora 1953, Arheološki vestnik 32, 1981, 71–143.

¹⁸ J. Klemenc: Ptujski grad v kasni antiki, Dela SAZU 4, 1950; P. Korošec: Elementi obdobja preseljevanja ljudstev na nekropoli na Ptujskem gradu, Zgodovinski časopis 24, 1970, 77–81.

¹⁹ L. Plesničar - Gec: Emona v pozni antiki, Arheološki vestnik 21–22, 1970–1971, 117–122; ista: La città di Emona nel tardoantico e suoi ruderi paleocristiani, Arheološki vestnik 23, 1972, 367–375; ista: Poznoantična in starokrščanska Emona, Materijali 12, Zadar 1976, 231–238; L. Plesničar - I. Sivec: Emona at the beginning of Great Migration period, Problemi seobe naroda u Karpatskoj kotlini, Novi Sad 1978, 59–64; L. Plesničar s sodelavci: Starokrščanski center v Emoni, Katalogi in monografije 21, 1983.

²⁰ M. Slabe: Govorica arheoloških ostalin o času selitve ljudstev na Slovenskem, Arheološki vestnik 29, 1978, 380, op. 17, 18.

²¹ P. Petru: Najnovija istraživanja Julijskih Alpa, o. c., 17–22; isti: Novejšje arheološke raziskave . . . o. c., 350–352.

²² S. Ciglencečki: Kasnoantično utrjeno naselje Gradec pri Prapretnem, Arheološki vestnik 26, 1975, 259–266; isti: Rezultati prvih raziskovanj na Gradcu pri Prapretnem, Arheološki vestnik 32, 1981; isti: Gradec pri Prapretnem, Varstvo spomenikov 23, 1981, 269–270; isti: Bager je naletel na sledove prvih Slovanov, Delo 16. 8. 1980, sobotna priloga, 24; isti: Loka pri Zusmu, Varstvo spomenikov 24, 1982, 185; isti: Tinje nad Loko pri Zusmu in problem raziskovanja slovenskih naselbin v Sloveniji, Arheološki vestnik 33, 1982 (1983), 179–188; isti: Velika Račna, Varstvo spomenikov 26, 1984, 268, 271, 273; isti: Pristava nad Stično, ibidem, 268; isti: Pristava nad Stično, Varstvo spomenikov 27, 1985, 280–281; isti: Donačka gora, ibidem, 275–276; S. Ciglencečki - D. Pirkmajer: Pečovnik, ibidem, 278–279.

²³ Prim.: M. Slabe: Dravlje, grobišče iz časov preseljevanja ljudstev, Situla 16, 1975, 88 s.

²⁴ Prim.: P. Petru: Arheološki oris poznoantične poselitve Slovenije, Zgodovinski časopis 36/4, 1982, 304 ss.

²⁵ J. Sašel: Problem naseljevanja vzhodno-alpskih Slovanov, Kronika 20/1, 1972, 5.

²⁶ Ibidem, 5 s; M. Slabe: Dravlje, o. c., 94.

je pričela znova spreminjati šele s prihodom poslednje nove, slovenske etnične skupine na naše ozemlje oziroma z njenim zasidranjem v deželi.

Na podlagi rezultatov dosedanjih raziskovalnih akcij moremo ugotovljati oziroma predvidevati v grobem rečeno naslednje tipe poselitvenih enot: 1. zamirajoče urbane celine starejšega urbanega karakterja, ležeče v dolinah ob cestah; 2. na novo nastajajoče ali oživljene naselbine, zgrajene predvsem na vzpetinah, in sicer: a) bolj ali manj občasnega pribežališčenega tipa, b) naselbinske enote s stalnim bivalnim značajem; 3. posamezne ožje geografsko neodvisne poselitvene objekte; 4. vojaške postojanke (ki so bile lahko samostojne ali pa v okviru branjenih poselitvenih enot, odvisne predvsem od strateškega položaja).

Kot prva naj omenim usihajoča urbana jedra (1), npr. Emono (Ljubljana), Castra (Ajdovščina), Celeio (Celje), Poetoviono (Ptuj), Neviodunum (Drnovo), kjer arheološko gradivo pa tudi drugi rezultati tako po kvantiteti kot kvaliteti odražajo vse prej kot njihov nekdanji sijaj.²⁷ Povsod, kjerkoli so se pokazali sledovi iz tega časa, le-ti pričajo oziroma potrjujejo predhodno navedene trditve. Doslej ni bilo najti nobene dediščine, ki bi jo mogli vzporejati s predhodnimi obdobji, marveč se vsa podoba tedanjega časa odkriva, kot rečeno, v splošni pavperizaciji, ki je nikakor ni bilo moč premostiti. Najdeni ostanki govorijo o nizki starostni življenjski dobi ljudi, kar spet priča o nizki življenjski ravni in neurejenih razmerah v tistem času.²⁸

Naselbine refugijskega tipa (2 a) so vsekakor težje opredeljive. Pogojuje jih predvsem njihov občasni zavetni značaj za ljudi in njihovo imetje. Pri tovrstnih naseljih je treba verjetno upoštevati predvsem to, da so morala ležati v sorazmerni bližini starih antičnih mest in poselitvenih jeder, ki so le še životarila, in da so nudila zavetje v posamičnih z nju pogojenih in danes ožje časovno nedoločljivih obdobjih. Takšne naselbinske točke so morale biti tudi nenehno kolikor toliko vzdrževane. Vsekakor pa je treba misliti, da so se refugiji po svoji notranji strukturi oziroma vsebini stavbne arhitekture razlikovali od stalnih naselij. Verjetno sta v pribežališčih prevladovali najnujnejša obrambna in stanovanjska arhitektura, medtem ko so bili ostali objekti zastopani oziroma izključeni iz poselitvenega rastra.

Domnevamo lahko, da so se nekateri refugiji spremenili v stalna prebivališča, seveda pa se je ta proces lahko odvijal tudi v obratni smeri. Posledica razvoja pribežališča v stalno obljudeno naselbino je bila vsekakor dopolnitev notranje naselbinske strukture, in sicer z dograditvijo sakralnega objekta in podobno. Gotovo pa nekega strogega pravila pri tem ni bilo, saj je bilo vse prilagojeno razmeram in pogojem, ki jih je narekovala vsakokratna situacija.²⁹

Značilnosti druge podskupine (2 b) pa naj bi se izražale predvsem v popolnejši urbani strukturi za daljše prebivanje pomembnih arhitekturnih členov. Obrambna arhitektura takšne poselitvene enote je bila prav gotovo odvisna od same konfiguracije terena, od položaja postojanke v širšem prostoru, od njenega namena oziroma vloge v prostoru in ne nazadnje tudi od sestava naseljencev itd. Skrbnost pri gradnji obrambnega kompleksa je ustrezala stopnji ugodnosti pogojev, ki jih je nudil že sam teren. Oblika zemljišča je prav tako narekovala tudi notranjo razporeditev stavb in njihove medsebojne odnose. Obrambno obzidje je bilo torej lahko še poudarjeno s stolpi na izpostavljenih mestih, pa tudi z utrjenimi vhodnimi vrati, ki so bila neposredno povezana z načinom izpeljave dohoda v bivalni oziroma branjeni prostor. Stolpi seveda niso imeli vedno le obrambne funkcije. V nekaterih primerih je šlo pri njih zgolj za opazovalne, signalne pa tudi stražarske objekte.³⁰ V obrambnem sistemu je treba ponekod verjetno upoštevati še obrambni jarek, ki je skušal odpraviti pomanjkljivosti terena pri obrambnem mehanizmu. Znotraj obzidja je osrednji objekt predstavljala kulturna stavba (ponekod tudi dve), in to, vsaj kot je doslej znano, eno-

²⁷ Ibidem, 85 ss.

²⁸ Ibidem, 44.

²⁹ Prim.: S. Ciglenečki: Kastel, utrjeno naselje ali refugij?, Arheološki vestnik 30, 1979, 459 ss.

³⁰ P. Petru: Ajdovski gradec pri Sevnici, o. c., 14; L. Bolta: Rifnik pri Sentjurju, 1981, o. c., 12 s.

ladijska dvoranska starokrščanska bazilika z zunanjo ali notranjo apsidno, ki pa je imela lahko tudi druge dodane ji pripadajoče člene, kot je npr. baptisterij in podobno.³¹ Okna bazilike so bila zastekljena, tla pa po navadi iz estriha.³² V kolikor ni bilo drugih pomembnih objektov, je cerkvi, kot se zdi, po pomembnosti sledila cisterna za vodo,³³ ki jih je lahko bilo tudi več.³⁴ Ostali stanovanjski kompleksi, kateremu je treba ponekod priključiti še obrtniške delavnice in hleve za živino oziroma druga gospodarska poslopja,³⁵ ki so bila vsekakor odvisna od značaja naselbine, se je vključeval v prostor na različne načine. Ponekod so bili objekti razvrščeni znotraj ob samem obzidju, torej potisnjeni nekoliko v stran (Rifnik).³⁶ Medtem pa Gradec pri Prapretnem na primer kaže nekakšno centralno urbano razvrstitev stavb, ki so večinoma zelo stisnjene.³⁷ Na Ajdni in Polhograjski gori izkoriščata naselbini dani prostor in so glede na to hiše tudi razporejene.³⁸ Kot vse kaže, je pri slednji nekakšen osrednji objekt predstavljal zbiralnik za vodo.³⁹ Vsekakor pa moramo poudariti, da notranja mreža oziroma razporeditev zgradb odkriva določeno zakonitost, in ta je, kot smo že omenili, da je sakralni objekt tudi osrednja točka v naselju, medtem ko je ponekod to bil morda le glavni zbiralnik za vodo.

Oblika in način gradnje raziskanih objektov kažeta na padec nivoja v gradbenem znanju. Pri stanovanjskih hišah gre za objekte kombiniranega tipa gradnje (zid in les),⁴⁰ poznamo pa tudi stavbe, ki so samo zidane⁴¹ ali pa narejene le iz lesenih brun in protja, zamazanega z glino.⁴² Hiše so bile pritlične (ne moremo pa izključevati niti dvoetažnosti⁴³) in imele enega ali več prostorov. Najpogostejši je bil enoprostorni tip, poznamo pa tudi stavbe s petimi in celo šestimi prostori.⁴⁴ Glede na teren so ponekod stale tudi na posebej za to izkopanih terasah.⁴⁵ Domneva o velikosti zgradbe kot o izhodišču za ugotavljanje socialnega problema je mogoča.⁴⁶ Po mnenju nekaterih raziskovalcev naj bi osrednji del naselbine zavzemale tudi najpomembnejše stavbe v naselju.⁴⁷ Pri posameznih stavbah še vedno opazamo centralno ogrevanje,⁴⁸ znani pa so tudi objekti z ognjišči.⁴⁹ Seveda se gradnja stanovanjskih hiš po kvaliteti razlikuje od zidave kulturnih objektov. Prostori za obrtno dejavnost in hlevi pa so bili z arhitektonskega vidika navadno še slabše zgrajeni. Tlak v hišah je bil lahko zelo primitiven (sphana glina, zemlja s kamni, pa tudi estrih, les itd.).⁵⁰

³¹ L. Bolta: Rifnik pri Sentjurju, 1981, o. c., 8 s; S. Ciglencečki: Utrdba Korinjski hrib ..., o. c., 147; P. Petru - Th. Ulbert: Vranje pri Sevnici, o. c., 17; A. Zwittler-Dular - S. Ciglencečki - J. Dular: Podzemelj-Kučar, o. c., 242; F. Leben - A. Valič: Ajdna, o. c., 532-545.

³² P. Petru - Th. Ulbert: Vranje pri Sevnici, o. c., 25 ss; L. Bolta: Rifnik pri Sentjurju, 1981, o. c., 8 s; A. Valič: Ajdna nad Potoki, Varstvo spomenikov 23, 1981, 267; A. Zwittler-Dular - S. Ciglencečki - J. Dular: Podzemelj-Kučar, o. c., 242; S. Ciglencečki: Utrdba Korinjski hrib ..., o. c., 147.

³³ Prim.: L. Bolta: Rifnik pri Sentjurju, 1981, o. c., 9; P. Petru: Ajdovski gradec pri Sevnici, o. c., 10; M. Slabe: Polhograjska gora (v pripravi za tisk).

³⁴ S. Ciglencečki: Rezultati prvih raziskovanj na Gradcu pri Prapretnem, o. c., 428 s; A. Valič: Potoki, Varstvo spomenikov 25, 1983, 256.

³⁵ P. Petru: Ajdovski gradec pri Sevnici, o. c., 12; M. Slabe: Polhograjska gora, o. c., 26; isti: Polhograjska gora (v pripravi za tisk).

³⁶ L. Bolta: Rifnik pri Sentjurju, 1981, o. c., 10 ss, situacijski načrt.

³⁷ S. Ciglencečki: Rezultati prvih raziskovanj na Gradcu pri Prapretnem, o. c., 428 ss.

³⁸ F. Leben - A. Valič: Ajdna, o. c., 536 (sl. 3), 542; A. Valič: Ajdna nad Potoki, Varstvo spomenikov 21, 1977, 196; M. Slabe: Polhograjska gora (v pripravi za tisk).

³⁹ M. Slabe: Polhograjska gora (v pripravi za tisk).

⁴⁰ S. Ciglencečki: Rezultati prvih raziskovanj na Gradcu pri Prapretnem, o. c., 429 s; M. Slabe: Polhograjska gora, o. c., 24.

⁴¹ S. Ciglencečki: Podzemelj, o. c., 272 s; isti: Rezultati prvih raziskovanj na Gradcu pri Prapretnem, o. c., 430.

⁴² Prim.: P. Petru: Kontinuiteta in diskontinuiteta naselitve v prehodnem obdobju iz kasne antike v zgodnji srednji vek, Zgodovinski časopis 32/3, 1978, 228, op. 34; S. Ciglencečki: Utrdba Korinjski hrib ..., o. c., 154; isti: Loka pri Zusmu, o. c., 185.

⁴³ Tega seveda danes še ni mogoče arheološko dokazati.

⁴⁴ S. Ciglencečki: Rezultati prvih raziskovanj na Gradcu pri Prapretnem, o. c., 429 s; isti: Podzemelj, o. c., 273.

⁴⁵ L. Bolta: Rifnik pri Sentjurju, 1981, o. c., 12; A. Valič: Ajdna nad Potoki, Varstvo spomenikov 21, 1977, 196.

⁴⁶ S. Ciglencečki: Rezultati prvih raziskovanj na Gradcu pri Prapretnem, o. c., 429 s.

⁴⁷ Ibidem.

⁴⁸ M. Slabe: Polhograjska gora, o. c., 26; L. Bolta: Rifnik pri Sentjurju, 1981, o. c., 10; S. Ciglencečki: Podzemelj, o. c., 273.

⁴⁹ L. Bolta: Rifnik pri Sentjurju, 1981, o. c., 10, 12; P. Petru: Ajdovski gradec pri Sevnici, o. c., 12; M. Slabe: Polhograjska gora (v pripravi za tisk).

⁵⁰ S. Ciglencečki: Podzemelj, o. c., 272; L. Bolta: Rifnik pri Sentjurju, 1981, o. c., 10 s; isti: Rifnik nad Sentjurjem, o. c., 21, 28; S. Ciglencečki: Rezultati prvih raziskovanj na Gradcu pri Prapretnem, o. c., 418.

Tudi za kritino je bilo uporabljeno različno gradivo (korci, skril, opeka).⁵¹ Ključavnice v vratih so bile v tem času še nespremenjene, enakega tipa kot tiste iz starejšega antičnega obdobja.⁵² Do naselij so bile speljane poti, od katerih lahko nekatere še danes ugotavljamo (npr. na Polhograjski gori)⁵³ in ki so bile široke vsaj za en voz z vprego.

Kakšne vezi so obstajale med temi naselbinami, ne vemo. So pa vsekakor morale biti, saj je bila možnost preživljanja pogojena tudi z vzajemno pomočjo. Zato je tudi umestna trditev, da so v določenem obdobju te branjene postojanke lahko predstavljale nekak širši obrambni mehanizem v našem prostoru.⁵⁴ Na ozemlju SR Slovenije kakor tudi v sosednjih pokrajinah Italije in Avstrije je znano kar precejšnje število takšnih naselbinskih točk,⁵⁵ v katerih so živeli predvsem staroselci, to je romanski prebivalci, zlasti nižjega sloja (gledano s stališča sociološke razporeditve v zgodnejših antičnih obdobjih), ki se niso odselili. Občasno je tod mogoča tudi navzočnost tujcev tako vojaškega kakor tudi civilnega stanu, vendar pa je danes podoba njihove medsebojne komunikacije še precej zamegljena.⁵⁶ Domačini so se preživljali predvsem z živinorejo (pri čemer so uporabljali česala, za prejo, škarje za volno itd.); z obdelovanjem zemlje, za kar so rabili kose, srpe, rovnice, kopače ter pluge z železnimi deli, pa manj.⁵⁷ Seveda pa so bili v takšnem branjenem mestu v času nevarnosti prebivalci primorani opravljati tudi obrambne naloge.⁵⁸

V bližini naselbin so ležala pokopališča (posamični grobovi so bili povezani tudi s sakralnimi objekti), ki so eden temeljnih materialnih virov za prikaz podobe tedanjega časa.⁵⁹ Grobišča pripadajo tipu vrstnih pokopališč s pokopi v smeri vzhoda, kar pa ni bilo pravilo (npr. na Vranju⁶⁰). Na njih je moč na podlagi kompleksnejših analiz večkrat ugotavljati etnos pokopanih in druge značilnosti, kakor npr. kult pokopa, socialni nivo pokopanih, številčno obljudenost naselbine, pa tudi stopnjo in vrsto materialne kulture, od orodja, orožja, nakita do drugih za življenje potrebnih predmetov. Prav tako je mogoče ponekod odkrivati tudi določena številčna razmerja med domačini in tujci.⁶¹

Med posamične poselitvene objekte (3) štejemo predvsem podeželske villae rusticae in poštno postaje, od katerih jih je bilo tedaj nemalo spremenjenih v obrambne objekte.⁶² Žal doslej temu tipu naselbinske strukture ni bilo posvečeno dovolj pozornosti, zato v zvezi z njim ni mogoče razmišljati bolj poglobljeno.⁶³

Kot kaže, pa se je v drugi polovici 5. in 6. stoletja raster naselbinskih točk ustalil.

O ureditvi in strukturi povsem vojaških taborov (4) zaenkrat tudi ne moremo reči kaj jasnejšega. Posamezni primeri nakazujejo, da so bili le-ti povsem samostojni, da so stali na strateško zanimivih krajih in bili ožje nepovezani s staroselskimi naselji oziroma niso bili v njihovem sklopu. Verjetno smemo o takšnem naselju, povsem izoliranem od domačega življenjskega toka, govoriti pri pripadajoči postojanki grobišča v Dravljah.⁶⁴ Nekateri pokazatelji govore za podobno samostojno postojanko tudi na gradišču nad Pivko pri Naklem.⁶⁵ Drugače pa je bilo s strukturo

⁵¹ M. Slabe: Polhograjska gora, o. c., 24; S. Ciglenciki: Veliki Korinj, Varstvo spomenikov 25, 1983, 260; isti: Rezultati prvih raziskovanj na Gradcu pri Prapretnem, o. c., 430.

⁵² L. Bolta: Rifnik pri Šentjurju, 1981, o. c., 10; S. Ciglenciki: Veliki Korinj, Varstvo spomenikov 26, 1984, 274; isti: Podzemelj, o. c., 273; M. Slabe: Polhograjska gora, o. c., 26.

⁵³ Detajlneje bo obdelana trasa antične ceste v monografiji Polhograjska gora (v pripravi za tisk).

⁵⁴ P. Petru: Novejše arheološke raziskave ... o. c., 356 s; isti: Arheološki oris ... o. c., 304 s.

⁵⁵ Npr. Invillino, Hemmaberg, Ulrichsberg, Duell, Grazerkogel itd.

⁵⁶ Prim.: M. Slabe: Govorica arheoloških ostalin ... o. c., 383 ss.

⁵⁷ L. Bolta: Rifnik pri Šentjurju, 1981, o. c., 11, 17; T. Knific: Vranje pri Sevnici, o. c., 741 ss; P. Petru - Th. Ulbert: Vranje pri Sevnici ... o. c., 16; S. Ciglenciki: Utrdba Korinjski hrib ... o. c., 157; isti: Podzemelj, o. c., 273.

⁵⁸ To npr. potrjujejo že najdbe orožja v sklopu teh naselbin.

⁵⁹ Prim.: Ajdna, Vranje, Rifnik, Korinj, Zasavska gora itd.

⁶⁰ W. Bachran: Grobišče, v: P. Petru - Th. Ulbert: Vranje pri Sevnici ... o. c., 99 s, sl. 36.

⁶¹ Prim.: npr. Dravlje, Kranj.

⁶² J. Šašel: Problem naseljevanja ... o. c., 5.

⁶³ Prim.: P. Petru: Rimska utrjena vila v Starem trgu pri Ložu?, Arheološki vestnik 20, 1969, 115-124.

⁶⁴ M. Slabe: Dravlje, o. c., 93 ss.

⁶⁵ A. Valič: Gradišče nad Pivko pri Naklem, o. c., 492.

prebivalcev v naselbinah v Kranju,⁶⁶ na Rifniku,⁶⁷ Zasavski gori,⁶⁸ Vinjem vrhu⁶⁹ itd., na kar kaže predvsem arheološki material.

Vsekakor je pri naseljih vojaškega tipa prevladoval strateški cilj. Vendar je treba pri tem pokazati še na vprašanje, ki je bilo že večkrat postavljeno, in to je, od kod in čemu se na tako številnih poznoantičnih lokalitetah in v takšni množici gradiva ter sploh ostankov domačega, romanskega porekla pojavljajo samo posamezne drobne najdbe povsem tujega izvora. Poudariti moramo, da ni bilo nikakršne osnove za kakršnokoli povezanost med novimi naseljenci, ki so bili v prvi vrsti člani vojaškega stanu, in domačini. Osnovni interes domačinov pogojuje namreč predvsem individualni značaj življenjske motivacije, to je interes po ohranitvi oziroma eksistenci. Pri njih ni opaziti nobene posebne želje po sprejemanju kakršnihkoli zanje tedaj že večkrat nesprejemljivih družbenih norm. Obenem pa tudi število tujcev ni bilo veliko. Podčrtati je treba, da jasnega odgovora o tipu vojaške naselbine doslej še nimamo, enako tudi ne zadovoljivih dokazov zanj.⁷⁰ Morda naj še navržemo, da samo stolp v obrambnem pristanu postojanke še ne more izdajati značaja poselitvene enote. Gotovo pa je, da bi bilo z analogijami sčasoma moč dopolniti podobo o tem tipu in nasploh o vseh vrstah naselij v obdobju preseljevanja ljudstev na našem ozemlju, še zlasti, če se bodo raziskave nadaljevale s takšno zagnanostjo kot v zadnjem času.

Zusammenfassung

BESIEDLUNGSSTRUKTUR DES 5. UND 6. JAHRHUNDERTS IM SÜDÖSTLICHEN ALPENRAUM

Marijan Slabe

Mit dem Bruch des antiken Limes an der Donau begann in der 2. Hälfte des 4. Jahrhunderts u. Z. im südöstlichen Voralpenraum ein Zeitabschnitt, der sich vor allem in den folgenden typischen Verhältnissen zeigt, die auch, direkt oder mittelbar, die Veränderung der damaligen Besiedlungsstruktur bedingten, bzw. beeinflussten: die ständige Gefahr und Unsicherheit, häufige Fluktuation der militärischen Streitkräfte, Veränderung des Socialgefüges und die Verringerung der Bevölkerungszahl, die Machtübernahme durch die altchristliche Kirche, allgemeine Verarmung usw. Antike urbane Mittelpunkte und überhaupt die Siedlungskerne an den wichtigsten Kommunikationslinien begannen abzusterben; wiederum, zum zweitenmal in der Geschichte dieses Raumes gewannen besiedlungsfähige Räume in höheren Lagen und an schon von Natur aus geschützten Stellen, oft abseits von Pässen und Strassen immer grössere Bedeutung. An manchen Stellen wurde als Siedlungselemente auch villae rusticae befestigt.

Auf Grund heutiger Untersuchungen lässt sich feststellen, dass neben den aussterbenden antiken urbanen Einheiten damals auch Siedlungen, mehr oder weniger stark vom Fluchtburgtypus, bestanden, ferner Siedlungen, die durchgängiger, d. h. eine längere Zeit hindurch besiedelt waren, einzelne Besiedlungseinheiten und Militärlager bzw. Stützpunkte mit militärischem Charakter. Über die Anlage, die Struktur, vor allem der Militärlager lässt sich vorerst nichts Klares sagen. Hier und da ist erkennbar, dass eines auf strategisch wichtigem Punkt lag und völlig selbständig und von den Altsiedler-Anwesen isoliert war, bzw. mit diesen in keiner Verbindung stand (z. B. Dravlje). Die Struktur einer solchen besiedlungsfähigen Einheit konnte folgende besondere Glieder aufweisen: Mauer mit Wehrtürmen und befestigtem Eingangstor, drinnen aber als zentrales Objekt ein Kultgebäude — eine frühchristliche Basilika (oder auch zwei), Wasserzisterne und Wohnkomplex mit Werkstätten und Ställen für das Vieh. In der Nähe der Ansiedlung lagen die Friedhöfe, eine der grundlegenden materiellen Quellen, will man sich ein anschauliches kulturelles Bild

⁶⁶ Z. Vinski: Ovrrednotenje grobnih pridatkov, v: V. Stare: Kranj, nekropola iz časa preseljevanja ljudstev, Katalogi in monografije 18, 1980, 17 ss.

⁶⁷ M. Slabe: Dravlje, o. c., 88 s.

⁶⁸ Isti: Govorica arheoloških ostalin . . ., o. c., 387.

⁶⁹ Ibidem.

⁷⁰ M. Slabe: In šele nato se naselijo Slovani, Dolenjski zbornik (v tisku).

von ihr machen. Zur Siedlung führten Wege, mindestens von der Breite eines Fuhrwerks mit Gespann. Wie die Verbindung zwischen diesen Siedlungen ablief, wissen wir nicht. Es müssen aber welche bestanden haben, war doch die Überlebenschmöglichkeit auch von wechselseitiger Hilfeleistung abhängig. Deshalb ist auch die Behauptung nicht abwegig, dass zu einer bestimmten Zeit diese Stützpunkte einem weiteren Verteidigungsmechanismus in unserem Raum gedient hätten. Bislang kennen wir auf dem Boden der heutigen Soz. Rep. Slowenien schon eine ziemlich hohe Zahl solcher besiedelten Stützpunkte, in denen vor allem romanisierte Altsiedler lebten, aus jener niederen sozialen Schicht, die nicht weggezogen war. Zeitweise mochten dort auch Fremde gewesen sein, jedoch ist das Bild ihrer wechselseitigen Kommunikation heute noch unbestimmt. Die Einheimischen lebten vor allem von der Viehzucht, weniger von Bodenbearbeitung. Freilich waren sie in solchen Wehrdörfern in Gefahrenzeiten auch zu Verteidigungsleistungen gezwungen.

NARODNI MUZEJ, Ljubljana, Prešernova 20, telefon (061) 218 876

Narodni muzej izdaja knjige s področja arheologije, zgodovine, umetnostne zgodovine in muzeologije.

V seriji **Katalogi in monografije** so obdelana posamezna slovenska arheološka najdišča. Obsežne razprave, prav tako podkrepljene z gradivom so objavljene v **Situli**. V tej seriji so izšli doslej tudi trije zborniki (št. 13, 14/15 in 20/21). Revija **Argo** nadaljuje tradicijo publikacije izpred 1. svetovne vojne. Namenjena je predvsem popularizaciji muzeologije, spremlja novosti na tem področju v Sloveniji in izven nje. Je tudi osrednje glasilo muzealcev Slovenije, saj je njen soizdajatelj Muzejsko društvo.

Ob posameznih tematskih razstavah so bili objavljeni katalogi, v katerih so tudi tehtne razprave znanih slovenskih zgodovinarjev. Iz bogatega izbora del vam predstavljamo predvsem novejša in tista z zgodovinsko tematiko.